

szemle

A görög katolikus egyház művészete

Annak ellenére, hogy Puskás Bernadett könyve a címlapon található évszám szerint 2008-ban jelent meg, a szép kiállításszerű könyveket szerető közönség szemfülesebb tagjai már a múlt év karácsonyára meglephették magukat, rokonaikat vagy barátait ezzel a kötettel. A könyvnek nem csak igényes külső megjelenése, hanem a címe és magyarázó alcíme is izgalmas olvasmányt ígér.

A könyv előszavából tudjuk meg, hogy a szerzőnek közel tizenöt évi kutatómunkával készített és 1999-ben megvédett PhD disszertációja jelentette az alapot, amelybe fokozatosan az újabb kutatási eredményeket is bedolgozta. A mű tudománytörténeti jelentősége vitathatatlan, hiszen az első olyan magyar nyelvű tudományos munka, amely a történeti Magyarország görög katolikus népességének művészettörténeti örökségéről kíván *átfogó* képet nyújtani. A könyv bevezetőjének tudománytörténeti és metodológiai összefoglalásából jól látszik, hogy milyen sok ideológiai, politikai, történeti konfliktussal terhelt területen járunk, amelyet úgy tűnik, hogy a hazai művészettörténet is különösen mostoha gyermekként kezelt, gyakran leegyszerűsítve a kérdést, a néprajz területére utalva az emlékananyagot. A hagyományos művészettörténeti fogalmakon nevelkedett olvasónak a könyv képanyagát nézegetve nem is mindig könnyű fölül-emelkednie a műveket csupán művészeti minőségük alapján osztályozó, meglehetősen sommás ítéletekhez vezető egyszerű benyomásain.

A könyvben tárgyalt, észak-kelet magyarországi ortodox, majd görög katolikus népesség szakrális művészetének emlékei közel öt évszázadot fölölelő időszakban (a 15. századtól a 20. századig) készültek. Ennek a hosszú időszaknak a tagolásánál a szerző nem véletlenül használja visszafogottan a hagyományos művészettörténet-írás által kialakított korszakolást (reneszánsz, barokk stb.), inkább a Hans Belting által javasolt szempontok alapján, a közösségek ikonhoz/ képhez való viszonyának szemszögéből igyekszik meghatározni azokat a fontosabb korszakhatárokat, amelyek a tárgyalt művészeti anyagon tapasztalható változások határait kijelölik. Belting a reformáció és a reneszánsz előtti időszakot a kép, míg az azt követő századokat a modern értelemben vett művészet korszakának tartja, amikor végleg átalakult, gyakran megszűnt a képekhez fűződő kultikus viszony. Ez a változás az ortodox, majd görög katolikus közösségeket is érintette, hiszen az ikonok a 16. századtól kezdve egyre inkább a nyugati művészet befolyását mutatják, a teológiai reflexió is gyöngül. Probléma, hogy a könyv által tárgyalt régióban nagyon kevés forrás áll rendelkezésünkre, hogy a közösségeknek az ikonokhoz való viszonyát megbízhatóan vizsgálhassuk. A szerző nagyon helyesen emeli ki, hogy évszázadokon keresztül a hit és a hozzá kapcsolódó hagyomány átadásának szinte egyedüli színtere a liturgia, és a család volt. A 18. századig még a papok is csak úgy készültek a

szent szolgálatra, hogy vagy apjuk mellett gyakorlatilag belenőttek, vagy évekig kántorkodtak egy egyházközségben, majd vizsgát tettek a püspök előtt, aki hamarosan föl is szentelte őket. Ebben a korban a képekhez való ősi viszony a kultuszon belül hagyományozódott. A későbbi időszakból, amikor a görög katolikus papság már szemináriumokba járt, és ahol jobban megismerkedhetett a kor más szellemi áramlataival, szintén nagyon kevés forrásból ítélni lehet meg a képekhez, ikonokhoz fűződő viszonyt. A 18. század második feléből és a 19. századból származó néhány püspöki körlevél foglalkozik ezzel a kérdéssel, általában arra figyelmeztetve, hogy nem lehet akármilyen festőt megbízni a templomi képek megfestésével. A hívek képekhez való viszonyát igazából néprajzi gyűjtések, talán csekélyszámú történeti forrás alapján vizsgálhatnánk. Mikroelemzések segítségével jobban megfogható lenne a közösségek képekhez való viszonya. A művészettörténeti korszakolás a képeken látható külső stílus- és formaváltozást hitelesen írhatja le, de nem feltétlenül tükrözi a közösségek képekhez való belső viszonyát, mivel a papság és a hívek nagy része valószínűleg még évszázadokon át ugyanúgy viszonyult hozzájuk, gyakorlatilag „ikonként” kezelte őket, amikor a képek festői már nem. A 20. századig alapvetően érvényes magatartásformának a megrendülése a hagyományos közösségek szétforgácsolásához köthető. Ehhez a kérdéskörhöz köthető az a jelenség is, hogy a görög katolikus közösségek a 20. század elejéig több ponton, például az ikonosztázok szerkezeti elrendezésében, képprogramjában, gyakran még a hazai ortodox közösségeknél is konzervatívabbnak mutatkoztak (pl. a szerb ikonosztázokkal ellentétben soha nem kapott szerepet az Újszövetségi Szentháromság, vagy a Mária koronázása kép, amelyek tisztán nyugati ikonográfiát tükröznek). Ezt a

jelenséget nem magyarázhatjuk pusztán az előbbi közösségek szerényebb anyagi lehetőségeivel, hanem inkább tudatosabb ragaszkodásukkal egy jól bevált képi programhoz.

A könyv első fele különösen izgalmas olvasmányt nyújthat a mai magyar olvasónak, mivel főképp olyan emlékszerzővel foglalkozik (fatemplomok, korai ikonok), amelyekből hazánk területén a határmódosítások következtében nagyon kevés, és nagyon töredékes anyag maradt. A fejezetek nagy értéke, hogy a szerző az utódállamok legfrissebb irodalmát, kutatási eredményeit is alaposan ismeri. A fatemplomok történeti formaváltozásának, tipológiájának ismertetése mellett, különösen izgalmasak az ikonosztázok kialakulását, fejlődését bemutató fejezetek, amelyekben a gondos, főképp szlovákiai restaurálások eredményeit lehetett hasznosítani. A fatemplomokról szóló fejezetek jelentőségét növeli, hogy a trianoni Magyarország egyetlen görög katolikus fatemploma éppen Szabolcs vármegyében, Mándokon maradt fenn (jelenleg, Szentendrén a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban van). A 20. század elején egyébként a megye területén még állt néhány fából épített görög katolikus templom. A 18. század végéről származó biri fatemplomot 1905 körül bontották el, formájáról szinte semmit nem tudunk, csak azt lehet tudni az egyházközség pénztárnaplóiból, hogy zsindeletét gyakran újították, és hogy tapasztva lehetett a fala. A század elején fatemplom állt még Nyírpazonyban is, erről legalább részletes leírás maradt fenn az akkori paróchus tollából. A 19. század végén a Munkács egyházmegyei schematizmus szerint a Három szent főpap tiszteletére szentelt fatemplom állt még Pócsperiben is, amelynek formájáról, pusztulásának okáról, időpontjáról jelenleg semmit sem tudunk. Azért is különös, hogy erről a három fatemplomról alig lehet tudni valamit, mivel a megyeközponthoz

viszonylag közel eső településekről van szó. Sajnos abban az időben a muzeológia még éppen csak kezdte fölfedezni ezeket, az akkor pedig már országos viszonylatban is rohamosan fogyó, különös építészeti emlékeket. A bőséges példatárnak köszönhetően legalább a régió szinte teljesen eltűnt emlékanyaga is jobban elképzelhetővé válik.

Részletesen megismerhetjük a korai ikonfestészet kiemelkedő példáit is. Szabolcsi, szatmári példák itt már nagyobb hangsúlyt kapnak. Korai ikonok ugyanis nem csak fa, hanem kőtemplomokból is előkerültek, hiszen gyakran a lebontott épület berendezéseit az új kőtemplomba is átmentették. Ilyen korai, valószínűleg a 17. század végén, vagy a 18. század legelején készült az az Istenszülőt ábrázoló ikon, amely Kántorjánosiból, valamint a Szent Miklóst és az Örömhírvételt ábrázoló további két társa, amelyek Hodászról kerültek a Nyíregyházi Egyházművészeti Gyűjteménybe. A szerző az ikonok stílusát vizsgálva úgy véli, hogy galíciai tanultságú, de már a Kárpátok innenső oldalára telepedett mesterről, vagy műhelyről van szó. Több, jelenleg Kárpátalján található templom ikonját is hozzájuk köti. A sor bővíthető, mivel ugyanettől a mestertől nem oly régen Nagypeleskén került elő egy Istenszülő ikon, és valószínűleg ugyanehhez az ikonosztázhoz tartozott az a Szent Miklós ikon is, amelyet Nagydoboson gyűjtöttek, és jelenleg egy budapesti magángyűjteményben található. További töredékek fölbukkanása még ma sem zárható ki, annak ellenére, hogy a Hajdúdorogi Egyházmegyében már többször megkísérelték a lehető legtöbb töredéket begyűjteni. Remélhetőleg a könyv hatására a mostani tulajdonosokban csak tudatosul, hogy milyen fontos művészeti- és történeti tárgyak vannak a birtokukban, amely törődést és megbecsülést igényel.

A könyv második, nagy tematikus egysége a 18. század művészetével

foglalkozik, amikor a barokk stílus - különösen a festészetben -, a keleti hagyományokkal ötvöződve sajátos stílus- és formanyelvet hoz létre. A század második felében a kőtemplom építészet is megindul, az egyház anyagi megerősödésének, vagy a kegyurak megélték a gondoskodásának köszönhetően. Az alapvetően nyugati formanyelvet követő barokk templomokban megfigyelhető egy, a bizánci liturgia követelményeivel magyarázható építészeti elem is, ti. a hajók keleti végében megjelenő két oldalpíszis, a kántorokat befogadó térrészek, az ún. *klirioszok* kialakítása. A Munkácsi Egyházmegye területén ennek az épülettípusnak első monumentális formája az 1731-ben megkezdett máriapócsi kegytemplom. A szerző által első ilyen épületként megjelölt bikszádi templom viszont nem 1700-ban, hanem az 1770-es években épült. A forma elterjedésében egyébként biztosan nagy szerepe lehetett a pócsi templomnak, hiszen szinte minden hívő és pap megfordulhatott itt legalább évente egyszer. A parochiális kőtemplomok közül elsőként a Rác Demeter által finanszírozott, 1737-ban megkezdett nagykárolyi görög katolikus templom követte azt a formát, majd sorra a többi városi/falusi, valamint a század utolsó évtizedében épülő bazilika templomok nagy része is. A szerző stíluskritikai alapon jól sejtette, hogy a máriapócsi kegytemplom építőmestere a megyében máshol is dolgozó, és a munkácsi püspöknek Munkácson is építkező Nikodém mester, akinek viszont helyes névváltozata a Liczky, és nem a Niczky. Az újabb levéltári kutatások igazolták, hogy a máriapócsi ikonosztáz faragványinak nem csak a stílusa, hanem a faragó mestere is valóban balkáni eredetű, még hozzá egy Konsztantinosz Thaliodorosz nevezetű, magát konstantinápolyi eredetűnek valló faragó, aki 1748 decemberétől 1749 augusztusáig dolgozott ezen a nagy munkán. Puskás

Bernadett kitűnő stílusérzékére vall, hogy a máriapócsi kegytemplom és az ungvári székesegyház alaposan átfestett freskóiban fölismerete, hogy minden átalakítás ellenére még a barokk kori formájukat őrzik. Az újabb levéltári kutatás folyamán már itt is rendelkezünk pontos mesternevekkel. A barokk kori anyagban a szerzőnek köszönhetjük, hogy az egyházmegyében közel fél évszázadig dolgozó bazilita testvérpár, Spalinszky Mihály és Tádé műveit beazonosította, bár a két mester munkásságának elkülönítése nem mindig egyszerű, a kutatás folyamán bővülni is fog.

Különösen izgalmasak még az eddig elhanyagolt tárgycsoportokkal foglalkozó fejezetek: a minden templomban megtalálható ereklyekendők (ún. anti-menzionok), és a munkácsi püspökök portrégalériájának vizsgálata.

A könyv utolsó nagyobb fejezetében a szerző röviden és tömören kitekint a 19. századi állapotokra is. Az anyag mennyiségének fényében az ezzel a korszakkal foglalkozó kutatás még nem tekinthető lezártnak, a további részkutatások minden bizonnyal módosítani fogják a most még vázlatosan fölrajzolt képet.

A kötet végigolvasása után meg kell állapítani, hogy a főcímben szereplő „történelmi Magyarországon” helymeghatá-

rozás túlzónak tűnik, mivel a valóban teljes egészében tárgyalt munkácsi egyházmegyei anyagon kívül nem esik szó a bihari részek művészetéről, amelyek a Nagyváradai Egyházmegyéhez tartoztak. Erdély mellőzése a történelmi kontextusban nem meglepő, mivel a könyv által tárgyalt időszakban Erdély végig külön kormányzati egységnek számított.

Nem szabad elfelejteni, hogy Puskás Bernadett a témában két nagyszerű kiállítást is rendezett már korábban (Budapest, Nemzeti Galéria, 1991, Nyíregyháza Jósza András Múzeum, 1996), de ő rendezte és dolgozta föl a Hajdúdorogi Egyházmegyei Egyházművészeti Gyűjteményét is, amelynek állandó kiállítása Nyíregyháza egyik méltatlanul kevésbé ismert látványossága. A szerző emellett számos konferencián előadásokkal, cikkeivel, tanulmányaival ismerteti meg Magyarországon kulturális örökségének egy méltatlanul elfeledett, de nagyon izgalmas területét. Így válhatott ez a kötet egyszerre méltó összefoglalójává az eddigi munkának, és megkerülhetetlen kiindulópontjává a további kutatásnak.

Puskás Bernadett: A görög katolikus egyház művészete a történelmi Magyarországon. Hagyomány és megújulás. Budapest, 2008. 320 p.

Terdik Szilveszter

Ruszin sajtószemle 1939–1944.

A kötet ruszin szerzők a II. világháború éveiben keletkezett, korábban ismeretlen szövegeit tartalmazza. Az ungvári periodikákban viszonylag nem túl régen megjelent publikációk azért maradhattak ismeretlenek, mert a helytörténet-széknek gyakorlatilag tilos volt nemcsak hivatkozniuk ezekre az anyagokra, hanem még a létezésükről sem volt szabad említést tenniük. A *Нова Неделя* ('Új Vasárnap'), *Карпатска Неделя* ('Kár-

páti Vasárnap'), *Литературна Неделя* ('Irodalmi Vasárnap'), *Неделя* ('Vasárnap') című újságok bekötött évfolyamait megsemmisítették, a helyi levéltárakban és zárolt könyvtári gyűjteményekben fennmaradt kevés újságpéldány pedig a kutatók szélesebb köre számára hozzáférhetetlen maradt.

A könyvben megfelelő pontossággal újra kiadásra kerültek Irinej Konratovics atyának, a kor vezető amatőr törté-

nészének hírlapi publikációi; Sztripszky Hiadornak, az ismert ruszin néprajztudósnak, bibliográfusnak és nyelvésznek mindmáig tudományos értékkel bíró közleményei; Fedor Potusnyak ismert író, filozófus, etnográfus, folklorista és régész tudományos munkái, aki fiatal helyi származású tudós volt, a prágai Károly Egyetem végzős hallgatója, az adott korban aktívan részt vett a kárpátaljai kulturális életben, majd a háború után az Ungvári Állami Egyetem docense lett; Péter Mihóknak, a helyi tanítói testület képviselőjének, a kor termékeny szerzőjének a cikkei.

A könyv függelékeként jelent meg az a szovjet hatalmi szervek által 1949-ben összeállított dokumentum, amellyel ténylegesen megkezdődött a Munkácsi Görög Katolikus Püspökség felszámolása.

Ruszin sajtószemle 1939–1944 I. Tudomány. Tudományos és tudományos ismeretterjesztő cikkek az 1939–44. évek sajtójából. Az anyagot gyűjtötte, válogatta és az előszót írta Káprály Mihály. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 23. Nyiregyháza, 2008. 200 p.

Abonyi Andrea Tímea

„Zsidó pillanatok” – új állandó fotókiállítás

Új állandó kiállítás nyílt „Zsidó pillanatok” címmel Tóth-Ábri Péter fényképeiből az izraelita hitközség közösségi házában. A mintegy kéttucatnyi fotón megelevenednek a vallási élet fontos pillanatai a körülmétéléstől a felnőtté avatáson át az esküvőig, az ünnepek a zsidó újévtől (Ros Hasana) az engesztelés napján át (Jom Kippur) a sátoros ünnepig (Szukkot), a vallási, szertartási tárgyak a tórától a sófáron át a frigyládaig. A fotókhoz a szerző tömör magyarázatokat készített, hogy segítsen eligazodni a kívül állók számára részben zárt, kissé misztikus világban. Mintegy két esztendő termését foglalja keretbe a kiállítás, amelynek megnyitóján a képeket Villányi András fotóművész ajánlotta az érdeklődők figyelmébe.

A képek készítésének nehézségét az jelentette, hogy a zsidó vallás szerint nem szabad a szertartásokon fényképezni; tehát úgy kellett megoldani a feladatot, hogy a fotók hitelesen adják vissza a zsidó élet pillanatait, de ne sértsék a vallási előírásokat. Néhány kép

nem Nyiregyházaán készült, mert egyes szertartásokhoz nincs elegendő számú megfelelő személy a helyi hitközségben.

A nyiregyházi hitközség 1865-ig a nagykállói rabbi felügyelete alá tartozó fiókhitközség volt. Ekkor a megerősödött, létszámában megnövekedett közösség önálló hitközséggé alakult. A Vészkorszak idején közel 5000 nyiregyházi zsidó vallású személyt írtak össze a hatóságok, túlnyomó többségüket deportálták. A felszabadulás után már csak pár százan tértek vissza, akik közül sokan elvándoroltak a következő évtizedekben.

(Az új kiállítás alkalmat ad arra is, hogy megemlítsük Tóth-Ábri Péter egy másik, újszerű kezdeményezését: „Fényérték” címmel fotóblogot indított az interneten, <http://www.fenyertek.blogspot.com/>, amely a fényképezés iránt érdeklődőknek kínál kellemes böngészést.)

A „Zsidó pillanatok” című kiállítás hétfőtől csütörtökig 8–14 óra között látogatható Nyiregyházaán, a Mártírok tere 6. szám alatt.

(m. s.)

A vidéki települések végnapjai Ukrajnában?

A tudományos körökben ismert és szabad véleménynyilvánításai mind a múltban, mind esetenként a jelenben is támadásoknak kitett ukrán akadémikus, *Jurcsisin Volodimir* legújabb tanulmánya részben új megvilágításba helyezi Ukrajna egyes régióinak várható fejlődését. Ez vonatkozik elsősorban a mezőgazdasági jellegű vidékekre. A szerző a bevezetésben megadta a tanulmány alaphangját: mit vétett a falu, és a falusi lakosság minek köszönheti szomorú sorsát?

Az első fejezet – bevezetés helyett, röviden taglalja a jelenlegi helyzet meghatározó tényezőit, Ukrajna 1991-ben történt függetlenségének elnyerése után, megszabadulva a központi – a moszkvai irányítástól, a szövetkezeti szektor állami rendeletekkel szabályozott dekollektivizációja, és az állami gazdaságok jelentős részének felszámolása, eltérő eredményekhez vezetett. Bár az új „ideológia” az egyéni gazdálkodást helyezte előtérbe, egyes területeken a volt kolhozok és szovhozok vezetősége nem engedte meg a kollektív mezőgazdasági üzemek megszüntetését. Figyelembe vette a tudományos kutatók által még a szovjet éra utolsó éveiben kidolgozott javaslatokat az agrárszféra szükséges reformja irányvonalát illetően. Így – több példát is említve – megállapítja, hogy a vagyonyjegyek felhasználásával létrehozott új típusú szövetkezetek továbbra is hatékonyan működtek, a szerző több mint 200 kollektív gazdaság átszervezésében vett részt közvetlenül. Ez azonban nem volt általános. A mezőgazdasági üzemek megszűnése, az egyéni gazdaságok hiánypótló képtelensége egyes régiókban a falvak kihalásához vezetett és vezet ma is.

A tanulmányban ismertetésre kerültek egyes ukrán tudósok javaslatai a

függetlenné vált 50 millió lakosú ország agrárreformja vonatkozásában. Azonban, mint erre a következő fejezetben történik utalás Ukrajna új politikai vezetése figyelmen kívül hagyta a javaslatok többségét és egy voluntarista agrárpolitikát érvényesített. A szerző véleménye szerint a mezőgazdasági termelés visszaesése – és ami ez után következett, nem agrárkrízis volt, hanem az ukrán állami agrárpolitika krízise. A jelenlegi agrárpolitikát Ukrajnában – a szerző eme megállapításával nehéz egyetérteni – a szovjet érában a falusi lakosság, a parasztok ellen elkövetett bűnökhez hasonlítja. Ismét egy vitatható véleménye a szerzőnek: a falu, a gazdálkodók már több mint 15 éve egy „szociális-gazdasági és pszichológiai terror” (sic!) hatása alatt vannak, és ettől a terrortól szenvednek.

A múltat felelevenítve a szerző kiemeli, hogy Ukrajnában a falusi lakosság, a gazdálkodók voltak az ukrán nyelv megőrzésének és a nemzeti kultúra megtartásának a letéteményesei. Az 1917. évi bolsevik hatalomátvétel után – ezt a szót használja a szerző – az agrárlakosság volt az 1920–30-as évek fordulóján az erőszakos kollektivizáció elszenvedője. Az 1932–33. évek éhínsége, a gazdag- és középparasztok Szibériába való száműzése végzetes következményekkel járt.

A következő fejezet taglalja a jelenkori helyzetet. A szerző smerteti a függetlenség éveiben elfogadott törvényeket és az agrárszféra helyzetét meghatározó államelnöki rendeleteket. Külön kitér a földtulajdon kérdésére – a földreform problémáira, kiemelve, hogy ebben a kérdéskörben kizárólagosan csak államelnöki rendeletek szabályozták a birtokszerkezet alakulását. A szerző nem fogadja el az Államelnöki Adminisztráció – egy elnöki-parlamentari államforma kö-

rülményei közötti – irányítását az agrárreform vonatkozásában, az Adminisztráció agrárosztályát a múltbéli szovjet központi bizottság agrármunkabizottságához hasonlítja. Az eredmény előre jelezhető volt: az agrárreform nem vette figyelembe a falusi lakosság érdekeit, ennek minden következményével együtt. A szerző hiányolja, hogy míg az előző években Ukrajna Legfelsőbb Tanácsában (parlament) volt agrárpárt, addig jelenleg már nincs agrár-lobbi, a falusi lakosság politikai támasz nélkül maradt.

A befejező rész rendkívül sötét képet fest az ukrán falu – a falusi lakosság jövőjét illetően, és a kialakult helyzetet nemzeti katasztrófaaként értékeli a szerző. Statisztikai adatokra hivatkozva kiemeli, hogy a 2005. évben 305 falusi település tűnt el a föld színéről Ukrajnában., a fiatalok elköltöztek, az idősök elhunytak. Így például a Sziverscsina régióban (Csernihivszkij terület) Ukrajna függetlensége éveiben 19 falusi települést töröltek a nyilvántartásból, és a szerző megemlíti, hogy a terület több mint 100 településén a lakosság száma nem haladja meg a 10–20 főt. Ezek a falvak is kihalásra vannak ítélve.

A 2001–2005. években Ukrajnában megközelítőleg 4 ezer falusi településen nem született egyetlen gyermek sem, és további 3 ezer településen nem volt 5 éven aluli gyermek. Ezeken a településeken – Ukrajna falvainak 12,5 százalékán – nincs óvoda, nincs iskola, egészségügyi intézmény. A központi hatalom nem veszi figyelembe, hogy az ukrán falu nemzeti örökség letéteményese, a nemzeti tudat megtestesítője.

Összegezve a tanulmányban foglaltakat, a szerző megállapítja, hogy az elmúlt évek veszteségeinek pótlására már nincs lehetősége. Azonban az agrárpolitikának

kötelessége leállítani a mezőgazdaság és a falu lesüllyedését. Nem lehet figyelmen kívül hagyni a tudományos kutatóintézetek által kidolgozott ajánlásokat: a falu és az agárszektor fejlesztésének prioritása, Ukrajna agrárszektora és a világ élelmiszergazdasága, a falusi települések életképességének javítása, az agrárpolitika irányvonalának újraértelmezése vonatkozásában.

A recenzens egyaránt ismeri Ukrajna politikai és gazdasági helyzetét. Alapjába véve egyetért a tanulmány szerzőjének álláspontjával: Ukrajna agrárreformja előirányozta a birtokrendszer átalakítását, jelentős számú törpe – életképtelen, egyéni gazdaság létrehozását. Ez volt az alapja a falusi lakosságnak a megélhetést nem biztosító gazdálkodástól való elfordulásának, és a munkaképes korúak tömeges elvándorlásának. Egyes felmérések szerint 5–7 millió munkaképes ukrán állampolgár, többségük volt falusi lakos dolgozik külföldön.

Bár a tanulmányban erre nem történik kitérés de közismert, hogy Ukrajna közép- és déli régióiban olyan több ezer, egyes esetekben több tízezer hektár birtokmérettel rendelkező mezőgazdasági üzemek, pontosabban fogalmazva élelmiszergazdasági üzemek jöttek létre, részben jelentős nyugati tőkebefektetéssel (technikai, technológiai lízing). Annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy ezek az üzemek fogják-e biztosítani Ukrajna mezőgazdasági termelésének felfuttatását, és ami lényeges, az ukrán falusi települések pusztulásának megállítását, ma még korainak tűnik.

Jurcsisin, Volodimir : Rjasznie Ukrajina cvintarjami szvoeji isztoriji. Insztitut ahrarnoji ekonomiki. Kijiv, 2008. 40 p.

Almásy Sándor

Aprófalvak fényképarca

Botpalád, Csaroda, Fülesd, Kispalád, Milota, Szatmárcseke, Tákos, Tiszabecs, Tiszacsécse, Tiszakóród, Túristvándi, Uszka: e tizenkét kistelepülés életének pillanatait zömmel a klasszikus szociográfus eszközeivel ábrázoló kötet jelent meg a közelmúltban. A könyv a Magyarország képi felfedezése sorozatban látott napvilágot. Címe (Szatmár-Bereg – avagy egy történelmi kistáj lelke) sejteti: alkotói többre vállalkoztak annál, hogy leíró módon dokumentálják a kiválasztott falvak mindennapjait. A fotográfusok (Benkő Imre, Domaniczky Tivadar, Fazekas István, Fejér Gábor, Horváth Dávid, Kresz Albert, Lőrincz Ferenc, Németh Géza, Róna Jutka, Tamási Gábor) a fekete-fehér fénykép drámai sűrítésének, hangulatteremtő erejének segítségével a láttatott emberek és tájak mélyvilágát akarják megragadni.

A kötet elején Szuhay Péter (angol fordítás: Horváth Orsolya) szellemesen pontokba szedi annak indoklását, hogy a nevezett fotós csapatot miféle szándékok vetették az Erdőhát közelébe. A *Miért pont Szatmár?* című bevezetőben a szerző tíz indokot sorol fel a kérdés megválaszolására. Ezek között szerepel több szubjektív emlék, az érzelmi kötődés megvallása éppúgy, mint az erre a vidékre irányuló tudományos kutatás prioritásának emlegetése.

Szuhay először 1970 nyarán, még budai gimnazistaként járt ezen a tájon, a nagy árvíz után. A barátjával ekkor erre kalandozó fiatalember később Móricz Zsigmond könyvének, *A boldog embernek hatása alá kerül*, majd kezd el érdeklődni Ámi Lajos, illetve Fedics Mihály meséi iránt. A sorjázó élmények és tapasztalatok között a fotóalbum elkészítésének legerősebb indokát így foglalja össze: „... az MTA Regionális Kutatások

Központjában 2005 nyarán *Aprófalvak és aprófalusiak esélyegyenlőségéért* címmel a Nemzeti Kutatásfejlesztési Program keretében, Kovács Katalin vezetésével vizsgálat indult, melynek során öt régió aprófalvas övezeteinek helyzetét, az ott élők megélhetésének forrásait, a gazdasági szereplők, intézmények, önkormányzatok lehetőségeit, az aprófalvak speciális helyzetével számoló megyei és regionális fejlesztési politikát tanulmányozzák. Ennek egyik kistérsége a fehérgyarmati lett, kiemelten az Erdőhát, a legközelebbi kutatópontként Túristvándival, Tiszakóróddal, Botpaláddal. A kutatók a helyi erőforrásokon nyugvó fejlődés és a kívülről remélt fejlesztés lehetséges metszéspontjait keresik, végső céljuk pedig annak előmozdítása, hogy a kistelepülések különböző jellegű és eredetű, egymást erősítő hátrányainak feltárásával megállítható legyen a hanyatlás. A kép, amely kibontakozik a baranyai, somogyi, zalai, borsodi, tiszaháti kistalvokban készített interjúkból, igencsak tarka, mintegy a végletek világát mutatja az aprófalvakban. A teljes körűen szegregált gettóktól a kihálás szélére került törpefalvakon át a német és az osztrák nyaralóktól hemzsegő falvakig hazánkban minden megtalálható. A hanyatlás azonban kíméletlenül egyöntetű, és az aprófalvakat a többi településtől elválasztó szakadék mélyülését mutatja (...) A statisztikai adatok azt igazolják, hogy minél kisebb egy település, annál kedvezőtlenebb a demográfiai szerkezete, annál képzetlenebb az ott élő lakosság, annál alacsonyabb a legális foglalkoztatottság, s annál nagyobb az inaktivitás mértéke, és kisebbek a családi jövedelmek. A szegénység lényegében kezelhetetlen. A kutatás egyik fontos kultúr-antropológiai aspektusa az etni-

kai arányok érezhető változása (vagyis a stagnáló illetve fogyatkozó népesség-szám mellett is a romák számának és arányának növekedése, a magyarok, vagyis parasztok számának és arányának csökkenése) közepette a két csoport együttélésének természete volt...”

A bevezető végén Szuhay Péter azt mondja: a „fényírók” végül 2006 nyarán Szatmárcsekén találkoztak, hogy aztán ki-ki egy hétre elmenjen dolgozni a kiválasztott településre. Így jutottak el az alkotók a recenzio elején említett aprófalvakba, hogy megörökítsék az ott élő emberek mindennapjait.

A kötet képeinek túlnyomó része, a klasszikus hagyományt követve, az embert és környezetét ábrázolja. A felvételek kapcsolódnak a két világháború között született szociofotó szemléletmódjához annyiban is, hogy fekete-fehérben készültek. (A bevezető nem tér ki arra, hogy a riporterek analóg vagy digitális technikát alkalmaztak-e; a lényegét tekintve voltaképpen ez ma már irreleváns kérdés.) Az ábrázolások nagyobbik hányada a fotográfus és modelljei harmonikus viszonyát tükrözik. A fotós együtt él alakjaival, ismeri környezetüket, részt vesz mindennapjaikban, elkíséri őket munkába, kocsnába, családi eseményekre. (A jó portré elengedhetetlen feltétele a két fél oldott viszonya...)

Az album anyagának tanulsága az is, hogy az egyes fényképek hatását nagyban megnöveli a többi által teremtett kontextus. Fogalmazhatunk úgy is, hogy némely felvétel önmagában semmitmondó lenne, ha nem erősítené fel a rész jelentését az egész. Ez természetes: ezen az esztétikai tapasztalaton nyugszik a fotósorozat, vagy fotónovella hatásmechanizmusa is.

A Szatmár-Bereg, avagy egy történelmi kistáj lelke képi világában aláhúzza illetve megerősíti a recenzio elején említett kutatások eredményét, amennyiben az itt élők körülményeiről, munkalehetőségei-

ről, életfeltételeiről hoz olykor fölöttébb komor látteleletet. A könyv alkotói közül nem mindenki alkalmazza a szociofotó látásmódját: Lőrincz Ferenc *Vetület 1–4* című sorozata absztrakt formavilágával, Kresz Albert *Temetője* asszociativitásával teremt befogadói kihívást. Németh Géza utcákat ábrázoló képsora, valamint *Templombejárat, Faluház bejárat, Ablak* című alkotása a tárgyfotóhoz áll közel; a *Református templom* lágy fényeivel, a *Kerítés* pedig ritmusával vonja magára a figyelmet. Fazekas István Tiszabecsen felvett izgalmas anyagának némely darabja bárhol másutt is készülhetett volna, az opuszokat a cím összetartó ereje fogja egybe. A klasszikus szociofotós szemléletet Benkő Imre (Móricz Zsigmond utca, Kádfürdő az udvaron, Strand az öreg Túron, Gulán Jánosné nyugdíjas), Fejér Gábor (Lókök Sándor uborkaátvétel közben, Tóth Elemér és ilukács György Zsigmond kecskével,) Fazekas István (Cserepes András – fejés, Nagy László), Róna Jutka (Kocsma, Tóth Juci néni), Domaniczky Tivadar (Lakás), Tamási Gábor (Uborkakertészet, Erzsi néni) és Horváth Dávid (Református templom, valamint a Kispalád-sorozat néhány expozíciója) képviseli. Külön szót érdemel néhány egyéni megoldás: Fejér Gábor két *Konyhai csendélete*, továbbá az *Önkorányzat*, légkondicionáló című képe. Ő készítette az album leghangulatosabb fotóját is: Ifj. Borbély Istvánné „Melinda”, az áldott állapotban lévő, bal kezét a hasára tévő fiatalasszonyt lírai fényvel megvilágítva, plasztikusan emeli ki a leendő kismama törekeny alakját. Említésre méltó a Fazekas István és Tamási Gábor néhány felvételén helyet kapó humor mellett a gyermekek életnek apró-cseprő pillanatait szeretettel közvetítő alkotói szándék Benkő Imre, Fazekas István, Róna Jutka, Domaniczky Tivadar munkáiban.

A kötet tíz „fényírójának” anyagai közül legerősebb, olykor a leginkább

gondolkodásra készítő Domaniczky Tivadaré (Reggeli ébredés, Háziiorvosi rendelésre várva, Fiú portré, Lányka portré), a leginkább expresszív pedig Horváth Dániel sorozata, különösen a Portré IV, a Kispalád 2007, a Portré V, és a Portré VI. Ez utóbbiak nagy fényerejű, rendkívül keményen rajzoló objektívvel, nyitott rekesszel készített arcképek, amelyeken kizárólag a szem

éles: ezek a tekintetek minden szociológiai kutatásnál ékebben beszélnek az aprófalvakban élő emberek múltjáról – és jövőjéről...

Szatmár-Bereg, avagy egy történelmi kistáj lelke. Szerkesztette: Benkó Imre. Enigart Könyvkiadó Bt. 2007. 128. p.

Karádi Zsolt

Szorgalmas Szorgalmatos

Számos feltételnek kell teljesülnie ahhoz, hogy egy színvonalas helytörténeti kiadvány gyarapítsa az ilyen tárgyú munkák örvendetesen hosszabbodó sorát. Kell mindenképp előtérbe lépjen egy lelkes, elszánt lokálpatrióta, aki kellően jártas a kutatómunkában, időt, fáradságot nem kímélve, hangsúlyszorgalommal összegyűjti a tényeket, adatokat; kellő empátiával szóra bírja az adatközlőket; egymáshoz illeszti, rendbe szervezi a részeket, amelyek logikus egésszé állnak össze.

Kell azután a szakmai tanácsokat, útmutatást adó, a szöveget, „megfésülő”, formába öntő lektor (*Kujbusné dr. Mecsei Éva*), szerkesztő, fotográfus, informatikus, tördelő és nyomdász, akik munkája szükségeltetik, hogy elismerésünkre méltó, haszonnal forgatható végeredmény kerüljön az olvasók asztalára. S találni kell még a megjelenéshez anyagi támogatást nyújtó önkormányzatot, vállalkozást, vagy – mint esetünkben – egy áldozatkész magánszemélyt (*Révész Bálint*). Végül, de nem utolsó sorban elengedhetetlen a szerzőt biztató, munkáját segítő családi háttér.

Szántó László – mindnyájunk öröme – nem volt híján a fenti feltételeknek, ezért kétéves munkájának gyümölcsésként, mintegy karácsonyi ajándékot nyújtotta át nekünk Szorgalmas Szor-

galmatos című, negyedfélszáz oldalas kötetét.

Nagy Péterné versbe foglalt könyörgését (amelyben a többnyire ragrimek egy kicsit döcögnek, s az alany és állítmány egyeztetése sem sikerül az első strófában), *dr. Szabó Géza*, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület elnöke köszöntője követi. Helyénvaló megállapítása, amely szerint: „Nem szokványos helytörténeti kiadványt tart kézben a Tisztelt Olvasó. A műnek nehéz volna pontosan meghatározni a műfaját, a szerző nem követi a falutörténet-írók által jól kitaposott ösvényeket, nem tör történetírói babérokra, csupán közreadja kitartó kutatómunkával összegyűjtött, elismerésre méltó ismereteit községre történetéről.”

A szerző bevezetője személyes hangvételű, a csaknem fél évszázadon át vállalt közösség iránti szeretetről, tiszteletéről tanúskodik, ugyanakkor férfiasan szemérmes, elkerüli az érzélgősség buktatóit. Már itt szó esik arról, hogy az alig másfél évszázados múltra visszatekintő település „előtörténetéhez” indokolt és szükséges volt a régészeti leletek speciális szaktudást igénylő, szakember általi bemutatása, értelmezése. Erre *Scholtz Róbert*, a Jósa András Múzeum régésze vállalkozott (kár, hogy neve a bevezető-

ben cz-vel íródott), aki az őskőkortól a neolitikumon, réz-, bronz- és vaskorszakon át a népvándorlás és a honfoglalás koráig tekinti át a Szorgalmatos környékén előkerült szép számú leletet (kiemelésre érdemesek a Szőlőlapon, valamint a tiszalöki börtön alapozásakor előkerült településrészletek). Konklúziója szerint „... e tájon nemcsak avar és szkíta lakott, hanem több tízezer éves történelemre tekinthet vissza, amire igazán büszkéek lehetnek e fiatal település, Szorgalmatos lakói”.

A régműltről szóló fejezet a Szorgalmatos kialakulása című oldalakkal egészül ki, s itt a szerző annak is utána járt, honnan kapta a nevét a település. A különböző források egybevetése után megtudhatjuk, hogy „Szorgalmatos létrejött leginkább az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc utánra, a tagosítást követő évtizedekre (1850–1860) tehető”. Innen ível a történet a 2002-es mérőföldközig, mikor a Tiszavasváritól való elválással megszűletett a megye 229. önálló települése.

A második, csak másfél száz oldalas fejezet ezt a címet viseli: Élet Szorgalmatoson a XIX–XX században. Szántó László először a lakosság összetételét, a népmozgalmi adatokat veszi számba, táblázatba foglalja, honnan, kik, milyen vallásúak települtek ide. Plasztikusan mutatja be a lakásviszonyokat, az utcákat, házakat, a foglalkozási csoportokat, az itt élők szokásait, örömeit és bánatait a hitélettől a nép- és beatzenekarig. S teszi mindezt alig túlzással szólva „név szerint”.

Ezután Közügyek címszó alatt szó esik a mindenkori eljárásokról (szállásbíró, esküdtek, tanácsstagok, önkormányzati képviselők), a különböző pártalakulatokról, társadalmi és tömegszervezetekről, a választási eredményekről, a választott testületek fontosabb döntéseiről a kezdetektől a „múlt hónapig”.

A megélhetésről szólva, aprólékosan vizsgálja a földművelés, az állattenyésztés

helyi fejlődését, valamint a Révész Cégcsoport történetét, majd – aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy szívügyét – az önálló iskola megteremtéséért vívott évtizedes küzdelmet tárja az olvasó elé adatok, tények elképesztő gazdagságával.

Nem marad ki az összeállításból az egészségügy sem, mindent megtudunk a járványokról, az elhalálozások okairól, a gyógyítás ősi módjairól, az orvosokról, védőnőkről és patikusokról.

A kötet harmadik nagy egységében szorgalmatosiak vallanak Szorgalmatosról mintegy száz oldalon, több mint nyolcvanan. Elsőre nem világos az egymást követő visszaemlékezések sorrendjének rendező elve, figyelmesebb olvasás után azonban kiderül: előbb a legidősebbek, a 70–80 év fölöttiek idézik fel a régmúlt életmódját, szokásait, a már-már feledett mesterségeket, sorsfordító történelmi eseményeket. Ezután jönnek az 50–60-asok, akik értelemszerűen a közelmúlt történéseiről mesélnek – a dolog természetéből fakadóan – szubjektív módon, esetenként elfogultan. A harmadik csoportot az előbbieknél is fiatalabbak alkotják, akik ma is aktív formálói Szorgalmatos életének. Az adatközlők között megtalálhatók – a nyugdíjasokon kívül – a legkülönbözőbb foglalkozásúak: orvosok és pedagógusok, szakmunkások és lelkészek, köztisztviselők és diákok, vállalkozók és a helyi közélet vezető személyiségei.

A megszólalók nagy száma, összetétele óhatatlanul azt eredményezi, hogy gyakori az ismétlődés, az átfedés, és persze a visszaemlékezők mesélőkedve, -készsége, a nyelvi megformálás színvonala is egyenetlen. A már idézett Szabó Géza joggal jegyzi meg: „Szántó László jól érezhető megilletődöttséggel kezeli forrásait, alapvetően dokumentarista jóhízeműséggel szólaltatja meg visszaemlékezőit, de annak ellenére, hogy nem akar sem ítéldbíró, sem végérvényes igazságok megfogalmazója lenni, az

összképben társadalmi, kulturális folyamatok rajzolódnak ki továbbélt vagy túlhaladott hagyományok és konkrét emberek jelennek meg”.

A kötet Adattárral és Függeléssel folytatódik. Előbbiben név szerint megismerhetők a könyv szereplői, utóbbiban eredeti források, fényképek, kaptak helyet, de ugyanitt adja közre a szerző Szorgalmatos lakóinak névsorát a 2006. decemberi állapotok szerint. Gazdag a szakirodalom, a felhasznált források listája, s az immár abécé-rendbe szedett adatközlőket is névvel, életkorral, foglalkozással, lakcímmel azonosíthatjuk. Bevezetésül csaknem háromtucatnyi színes fotó illusztrálja az olvasottakat.

Mint megtudtuk, Szántó László már tervezi a folytatást, hiszen benne maradt még legalább egy füzetnyi mondanivaló, s erre készítenek a friss visszhangok, legújabb fejlemények is. Miközben mi is erre biztatjuk, azt kívánjuk, legyen ereje úrrá lenni a bőség zavarán, ne fájdtassa szívét a kényyszerű szelektálás. Ha ez így lesz, ismét örvendezhetnek a szorgalmatosiak, az innen elszármazottak, s mindenki, aki örömmel nyugtázza, ha valaki munkájával hozzájárul szűkebb hazánk megismeréséhez, önbecsülésünkhöz.

Szántó László: Szorgalmas Szorgalmatos. Megjelent Révész Bálint és családja támogatásával. Szorgalmatos, 2007. 351 p.

Fekete Antal

A középkori Szatmár megye települései

Tekintélyes szakkönyvvel gazdagodott megyénk történeti irodalma: megjelent Németh Péter régész, c. múzeum-igazgatónak a középkori Szatmár megye településeiről szóló félezer oldalas kötete.

A vállalkozás folytatása és kiteljesedése a szerző történeti földrajzzal foglalkozó munkásságának. A kezdetet az 1972-ben megjelent, Mező Andrással közösen írt Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnévtára jelentette, a mai megyehatáron belül levő települések névmagyarozatával és korai okleveles adataival. A folyamatos adatgyűjtés és a régészként végzett ásatások, terepjárások tapasztalatai nyomán 1997-ben látott napvilágot A középkori Szabolcs megye települései című kötet, amely a történelmi megye határaihoz igazodva, újabb adatokkal, pontosításokkal, templom-alaprajzokkal jeleníti meg a múltbeli vármegyét.

Ebbe a sorba illeszkedik a most ismertetett, a Nemzeti Kulturális Alap Múzeumi Kollégiuma támogatásával, a szerző költségén 2008-ban megjelent A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig című munka, amely a történelmi Szatmár megyéhez kötődő településeknek eddig feltárt, különböző forrásokban fellelhető adataira épül. Felhasználja és összegzi az oklevéltárakban közreadott írott szövegek, összeírások, régészeti leletek, építészeti emlékek és a történeti névanyag feldolgozása által szerzett ismereteket.

Az 1990-es évektől a középkori megyetörténet forrásbázisát jelentősen megnövelték az új lendületet vett oklevélkiadások, pl. az Anjou-kori oklevéltár és a Zsigmond-kori oklevéltár örvendetesen gyarapodó kötetei. Figyelemre méltó, hogy Németh Péter milyen intenzíven (szerkesztő, lektor, kiadó) vesz részt az országos kutatási program mellékszár-

laként jelentkező, megyéinket érintő okleveles anyag közzétételének elősegítésében. Elég legyen itt Piti Ferenc, Neumann Tibor és C. Tóth Norbert írásainak megjelentetésére utalni.

Az oklevelek, a honfoglalást követő évszázadok írott emlékei, – csaknem kizárólag latin nyelven írt okmányok – amelyekben valamilyen jogkövetkezménnyel járó ügyet foglaltak írásba. A mohácsi vész (1526) előtti okleveleket a levéltárak külön gyűjteményekben őrzik; a Magyar Országos Levéltár az ún. Diplomatikai Levéltárban (DL) és Diplomatikai Fényképgyűjteményben (DF). Az oklevélbőség a középkor évszázadaiban fokozatosan növekszik, a szerényen adatolt XII–XIII. század után a XIV–XV. század írott emlékei már számottevőek. Az oklevelek témája változatos, lehet birtokba iktatás, határjárás, osztozkodás. Nem ritka a vitás, peres ügy sem, ami jó esetben megegyezéssel zárult, máskor önkényes „igazságtévés”, hatalmaskodás nyomán született. Az ügyekről készült hivatalos feljegyzések számos személy- és helynevet őriztek meg az utókor számára, miközben a település- és birtoktörténet korabeli viszonyairól is árulkodnak.

Korai írásos emlékeink leginkább a királyi udvarban működő hivatalokhoz és a hiteleshelyekhez kötődnek. Az egyházi intézményekben, káptalanokban és szerzetesi konventekben végzett hiteleshelyi tevékenység körébe tartozott, pl. a királyi, nádori parancsra végzett vizsgálat, vagy magánfelek kérésére ügyeik írásba foglalása és azok másolatainak őrzése.

A Szatmár megye középkori településeiről szóló kiadvány adatok sokaságát tárja elénk. Ezek rendszerezésének módjáról a szerző a Bevezetésben részletes útmutatóval szolgál. Számos, a történeti földrajzi szakmunkákban elfogadott rövidítést, jelet használ, jegyzékük segíti az olvasót az eligazodásban. A kötet fő része az Adattár. Itt sorakoznak az abc-rendbe

szedett, középkori írásos említéssel rendelkező települések sorszámmal ellátott szócikkei, szám szerint 556. Közülük soknak idegen csengésű a neve, mert ma már nem létezik, más település határába olvadt. Meglepetés érheti az olvasót, ha mai nevén nem talál meg egy-egy falut vagy várost (pl. Nagybányát). Ilyenkor próbálkozzon a középkori helynévvel, vagy üsse fel a kötetet a részletes, sok szempontú keresést biztosító Mutatónál! A sorba olyan helynevek is bekerültek, amelyek mellett csak utalást találunk arra, hogy leírásuk más név alatt kerekesendő, pl. Sárközújlak ld. Újlak 4. alatt! Az azonos nevű helységek közötti eligazodást, mint Újlak esetében is, külön számozás segíti.

A szócikk tartalmazza a településre vonatkozó írásos források legfontosabb adatait, megadva az előfordulás évszámát, a helynév írásmódját. Meg van jelölve a forrás őrzőhelye, illetve a nyomtatásban megjelentekre vonatkozó irodalom is. Ezt követi a megadott források értelmezése, előbb a helynévé, majd a település- és birtoklástörténeti eseményeké. Az itt felsorakoztatott adatok tanulmányozása felér egy időutazással, méltán számíthat a helytörténészek figyelmére. Megtudhatjuk többek között, hogy Dobos falu egy poroszló nevében tűnik fel 1219-ben, hogy Paládot egy 1263-as végrendeletben említik először. Kiderül, hogy Fábianházán 1332-ben már köegyház állt, Zsarolyán birtoklásának ügyében pedig a szatmári ispán és szolgabíró is eljár a XIV. század elején. A szerző figyel a település térbeli elhelyezésére, megemlíti a szomszédos helyeket, a középkori egyház létét. Későbbi, XVIII–XIX. századi forrásokat is felhasznál, így az 1723-as egyházi összeírást, amely sok esetben visszaul a templomok korai állapotára, vagy az 1892-es helységnévtár terület-adatait, amelyekből még következtetni lehet a középkori falunagyságra. Végezetül megtudhatjuk a település

jelenlegi állapotát, hogy létezik-e még. Ha igen, melyik országban/megyében (Magyarországon, Romániában, esetleg Ukrajnában) és milyen néven. Ha nem, melyik falu határában (közelében) kereshetők a nyomai.

A szatmári települések kb. fele ma Romániában található, a románul tudó kutatók számára lesz hasznos, hogy a Bevezetés az ő nyelvükön is olvasható. A kötetben szereplő összes település neve rákerült a mellékletként csatolt, jól szerkesztett térképre, amely szilárdabb rögzítést érdemelt volna, mert félő, hogy a könyvből kiesve elkallódik.

A kiadványban találjuk még a szerzőnek Szatmár megye kialakulásáról írt dolgozatát, amelyben a megye benépesü-

lését, egyházi és igazgatási szervezetének kialakulását vázolja fel. Közli néhány őshonos szatmári család leszármazási tábláját és a kor építészeti kultúrájába bepillantást engedő templomrajzokat (főleg *Schulz Ferenc* munkáit).

A kötet lenyűgözően gazdag tárháza a Szatmár megye XIII–XIV. századi történelmére vonatkozó adatoknak. Nélkülözhetetlen kézikönyve lesz a térség történeti és helytörténeti kutatásainak.

Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. Așezările comitatului medieval Satu Mare până la începutul secolului al XV-lea. A nyíregyházi Jósza András Múzeum kiadványai 60. Nyíregyháza, 2008. XLI + 529 p.

Henzsel Ágota